

link between integrated and systemic approaches. It is emphasized that the conceptual foundations of the study of speech development of children with dysgraphia are modern ideas about the biopsychosocial nature of personality, patterns of mental development of the child, psychophysiological nature of speech, features of its formation in ontogenesis and dysontogenesis, and psychophysiological structure. The theoretical substantiation of the structural-functional model of speech development of junior schoolchildren with dysgraphia is presented. The structure and content of subsystems of speech development of primary schoolchild personality are presented in the form of a model. The relationship of the main components of speech development of children with dysgraphia is revealed: socio-personal characteristics and psychophysiological features, and reflects qualitative changes in speech carried out in close connection and combination with cognitive and personal components in the socio-cultural environment and ensure the functioning of speech activity in oral and written form. It is noted that the integrity and hierarchical structural organization of speech development of the child's personality are indicators of its functioning from the leading positions of the system-complex methodological approach, which determines the prospects of speech development of primary schoolchildren with dysgraphia based on leading trends in modern speech therapy.

It is noted that the system of comprehensive diagnosis and correction of speech development of children with dysgraphia, we consider as a multifaceted holistic correctional and pedagogical process, which is organized through educational, correctional, preventive, correctional and developmental environment and involves interaction and coordination of various areas of correctional and pedagogical influence on child's personality.

Key words: structural-functional model, speech development, dysgraphia, primary schoolchildren.

DOI 10.31392/NPU-nc.series19.2020.40.07

УДК: 376-056.246(092)(477)

О. В. Козинець,
o.v.kozynets@npu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-6325-4783>

А. С. Коритіна,
Akorytina72@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8218-8091>

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛОГОПЕДІЇ В ПЕРСОНАЛІЯХ: ОЛЕНА МАРКІВНА ГОПІЧЕНКО

У статті здійснено аналіз життєвого шляху та науково-педагогічної спадщини логопеда, доцента кафедри логопедії Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова Олени Марківни Гопіченко. Аналіз дав можливість описати шлях її становлення як досвідченого та працюючого науковця. У статті виділено та охарактеризовано періоди життєвого й науково-педагогічного шляху науковиці: дитячі роки та навчання в школі (1940-1956 рр.); юність та здобуття вищої освіти (1957-1962 рр.); робота вчителем початкових класів у спеціальній школі № 80 та вчителем початкових класів спеціальної школи-інтернату № 9 для туговухих дітей (1962-1964 рр.), робота викладачем КДПІ ім. О. М. Горького та робота логопедом у дитячій поліклініці (1965-1999 рр.), період заслуженого відпочинку (2000 р. — по сьогодні). Також окреслено коло наукових інтересів вченої та здійснено короткий огляд її основних наукових праць. Тематика наукових досліджень вченої торкалася методик підготовки спеціалістів логопедів, практичної підготовки майбутніх фахівців, проблем порушення мовлення (присвячена фонетичним помилкам на письмі в дітей з порушенням інтелекту, які навчалися українською мовою). О. М. Гопіченко також зробила значний внесок у вивченні питання дисграфії. Важливою й досі для логопедії є класифікація помилок, яка була представлена нею у співавторстві з Є. Ф. Соботович. Класифікація досі найбільш обґрунтована та базується на визначенні провідних принципів оволодіння письмом. Цінним є бачення й розуміння вченою того, що процес письма тісно пов'язаний з особливостями нервово-психічної сфери учнів. Також ученою розроблено зміст корекційного навчання, увагу в розробці змісту навчання зосереджено на розвитку тих функцій, недостатність яких була виявлена у дітей в процесі експерименту. Під час підготовки матеріалу щодо наукової спадщини та життєвого шляху знаних вчених української корекційної педагогіки були висвітлені й провідні напрямки розвитку вітчизняної дефектології середини ХХ століття.

Ключові слова: історія української логопедії, персоналії, українські вчені-дефектологи, діти з

Постановка проблеми. Становлення України як незалежної держави, прийняття нею європейських цінностей сприяло бурхливому розвитку в усіх сферах життя українського народу. Виникла потреба змін в системі навчання та виховання молодого покоління з метою зростити свідомого громадянина, який би цінував свою державу. Повноцінне реформування системи освіти неможливе без проведення змін і в галузі спеціальної та інклюзивної освіти. Удосконалення системи можливе лише з вивченням та осмисленням доробку видатних вчених минулих поколінь. Численні напрацювання з проблем корекції мовлення дітей із різними мовленнєвими порушеннями свідчать про величезний потенціал та розвиток української логопедії і через вивчення персоналій зокрема.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасні дослідники в галузі спеціальної освіти звертають увагу на наукову спадщину вчених минулого, на їхній вагомий внесок у розвиток корекційної педагогіки та спеціальної психології. Важливим для сьогодення є дослідження наукової спадщини вітчизняних дефектологів минулого, зокрема мова йде про праці українських науковців в галузі корекційної освіти як Віт. Бондар, В. Гладуш, В. Золотоверх, С. Корнєв, О. Козинець, Н. Климко, Л. Кулик, Є. Ліндіна, В. Тищенко, О. Таранченко, О. Потапенко, М. Супрун, С. Федоренко, В. Шевченко та ін., які висвітлюють діяльність Р. Боскіс, А. Гольдберг, О. Дячкова, І. Єременка, С. Зикова, І. Колесника, Р. Краєвського, І. Моргуліса, І. Сікорського, Є. Соботович, І. Соколянського, О. Теплицької, О. Щербини, М. Ярмаченка та ін.

Історія української логопедії відкриває безліч імен талановитих науковців та практиків, які стояли біля витоків становлення й розвитку цієї науки в Україні. Однією з них є **Олена Марківна Гопіченко** — педагог, науковець, логопед, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри логопедії НПУ імені М. П. Драгоманова¹ (1964-2000 рр.). Вагомий внесок в українську спеціальну освіту становлять її численні науково-педагогічні праці. Дослідження спадщини О. М. Гопіченко було розпочато в 2020 році й сьогодні представлене у двох магістерських роботах студентів кафедри логопедії та логопсихології. Але факт того, що науково-педагогічна спадщина вченої поки не була висвітлена у фахових публікаціях, і спонукав нас розв'язати цю проблему.

Мета статті — здійснити систематизацію та аналіз науково-педагогічного внеску О. М. Гопіченко в розвиток української логопедії; окреслити основні етапи й напрями її професійної діяльності: життєвий шлях, передумови, основні чинники формування її педагогічних поглядів; здійснити періодизацію життєвого й наукового шляху вченої.

Виклад основного матеріалу дослідження. Олена Марківна залишила вагомий слід у теорії та практиці вітчизняної корекційної освіти, вона є однією з тих вчених, хто розбудовував українську логопедію в радянські часи та в перші роки Незалежності України.

Народилася Олена Марківна Гопіченко 26 лютого 1940 року в місті Владивосток Приморського краю (Російська Федерація), де батько в той час був на військовій службі. Батько, Гопіченко Марко Макарович, 1906 року народження, був офіцером радянської армії. Мати, Гопіченко Пелагея Яківна, 1909 року народження опікувалася всією родиною (Архів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова м. Києва – Ф. Р. – 346).

У зв'язку з військовою службою батька Олени Марківни родина часто переїжджала в різні куточки країни. Під час Другої світової війни батько був учасником військових дій у Японії. Так доля занесла родину Гопіченків у 1945 році до Північної Кореї, де в 1946 році дівчинка Олена пішла до першого класу школи, що відкрилася для дітей радянських громадян, які на той час були в корейському місті Сейсин. Її дуже приваблювало та цікавило навчання ще з дошкільного віку, цікавість до науки та бажання постійно працювати вчена пронесла крізь життя. Олена Марківна пригадує, що їй подобалося спостерігати, як її старша сестра займалася з вчителькою, що приходила до них додому, так як не було в цій місцевості початкової школи, — згадує вчена.

Влітку 1947 року родина потягом вирушила до Києва. Дорога на Батьківщину була тяжкою, їхати потрібно було майже місяць. Крім того, під час подорожі на залізниці сталася страшна аварія, загинуло багато людей, які після довгих років перебування на Далекому Сході поверталися до рідних країв. На

¹ Нині — кафедра логопедії та логопсихології факультету спеціальної та інклюзивної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова.

щастя, з родини Гопіченків ніхто не постраждав, — зазначає донька.

Батько Олени Марківни планував жити й працювати в Києві, але йому не одразу дали житло в столиці. Тож у другий клас майбутня вчена пішла у сільську школу під Білою Церквою, де мешкала її бабуся. О. М. Гопіченко має дуже теплі спогади про свою сільську вчительку, яка дуже любила своїх учнів (Архів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова м. Києва – Ф. Р. – 346).

І тільки в 1949 році родина переїхала до Києва. Батькові нарешті дали житло, а Олена Марківна продовжила своє навчання вже в київській школі. У школі була дуже активною та старанною ученицею. Займалася спортом, грала у волейбол, ходила в туристичні походи з однокласниками. Уже в школі була спрямована на навчання в педагогічному виші в майбутньому. У шкільні роки як старшокласниця «працювала» піонервожатою — опікувалася молодшими учнями, адже їй подобалося проводити час із дітьми та допомагати їм з організацією художньої самодіяльності та проведення піонерської роботи, — згадує донька вченої.

Школу Олена Марківна закінчила в 1956 році. У цьому ж році подала документи до КДПІ імені О. М. Горького й обрала спеціальність «Початкова освіта». Перша спроба вступу не була вдаюю, але Олена Марківна не розгубилася й пішла працювати в середню школу № 61 міста Києва секретарем директора (нині — спеціалізована школа I-III ступенів № 61 з поглибленим вивченням інформаційних технологій).

Вже наступного 1957 року вступила на педагогічний факультет на дефектологічне відділення. Коли навчалася О. М. Гопіченко, курс «Логопедія» був розрахований лише на 30 навчальних годин. Так зазначено в сертифікаті, який додатково за бажанням отримували випускники дефектологічного факультету того часу. Майбутня науковиця із задоволенням навчалася в найкращих педагогів того часу. Це стало міцним фундаментом для подальшої науково-викладацької діяльності вченої (Архів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова м. Києва – Ф. Р. – 346).

Науково-педагогічна діяльність. У 1962 році Олена Марківна закінчила КДПІ імені О. М. Горького й отримала спеціалізацію «Дефектологія та педагогіка, методика початкового навчання»; кваліфікація «Вчитель-дефектолог спеціальної школи, вчитель 1-4 класів масової школи». Після закінчення інституту одразу пішла працювати в спеціальну школу № 80 міста Києва вчителем початкових класів (нині — спеціалізована школа з поглибленим вивченням іноземних мов). Олена Марківна під час роботи вчителем здобула свої перші вміння та навички співпраці з дітьми та батьками (вересень 1962 – серпень 1963 року), , — записано із розповіді вченої.

У 1963 році у зв'язку з відкриттям у м. Києві школи для слабочуючих шляхом переведення як дефектолог перейшла працювати вчителем початкових класів спеціальної школи-інтернату № 9 для туговухих дітей² у м. Києві (нині — спеціальна школа-інтернат I-III ступенів № 9 для дітей м. Києва) (серпень 1963 – вересень 1964 року) (Архів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова м. Києва – Ф. Р. – 346). Робота з дітьми була досить цікавою та захопливою. Молода вчителька використовувала в роботі різноманітні творчі підходи для навчання та виховання своїх учнів.

Щодо роботи з дітьми, можемо процитувати характеристику директора школи, в якій Олена Марківна працювала вчителем. Уже в той час вона зарекомендувала себе гарним педагогом, який старанно шукає нові методи в навчанні та вихованні дітей: «Тов. Гопіченко Е. М. хороший педагог, упорно ищущий новых путей в обучении и воспитании детей, пользуется уважением и любовью детского коллектива и учителей школы» (Архів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова м. Києва – Ф. Р. – 346).

Наступний етап у кар'єрі Олени Марківни розпочався у вересні 1964 року. Коли вчена ще працювала в школі, до неї на практику часто приходили студенти дефектологічного факультету. М. Д. Ярмаченку як очільнику кафедри дефектології, настільки подобалася її робота з дітьми й студентами-практикантами в школі, що він запропонував їй перейти на науково-педагогічну діяльність на дефектологічний факультет КДПІ імені О. М. Горького до штату колективу кафедри сурдопедагогіки. Спочатку вона виконувала обов'язки старшого лаборанта кафедри, поєднуючи їх з навчальною роботою зі студентами на умовах погодинної оплати, а з вересня 1965 року обійняла посаду викладача логопедії кафедри сурдопедагогіки КДПІ імені О. М. Горького. Разом із М. А. Савченко та

² Термінологія в назвах закладів відповідає тій, яка використовувалася в той час.

Л. О. Смірноюю вони були одними з перших педагогів, які викладали «Логопедію» на кафедрі після того, як на заслужений відпочинок пішов Р. Г. Краєвський. У цей час почалася розбудова навчальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення по всій країні. Паралельно практичний досвід логопедичної роботи Олена Марківна здобула в навчанні дітей мовлення у школі та на роботі в районній дитячій поліклініці міста Києва на 0,5 ставки на посаді логопеда. Підручників та книжок з логопедії тоді було вкрай мало. Весь досвід вченими напрацьовувався самостійно (Архів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова м. Києва – Ф. Р. – 346).

У 1970 році доля зводить О. М. Гопіченко з Є. Ф. Соботович, видатним українським педагогом, дефектологом, яка пізніше стала доктором педагогічних наук, професором, членом-кореспондентом АПН України, фахівцем у галузі логопедії, лінгвістики, психолінгвістики, дитячої психології та патопсихології. Олена Марківна стає першою аспіранткою Є. Ф. Соботович (Є. Ліндіна, 2018).

17 лютого 1972 року на засіданні кафедри сурдопедагогіки та логопедії КДПІ імені О. М. Горького Євгенію Федорівну затверджують науковим керівником кандидатської дисертації Олени Марківни (Є. Ліндіна, 2018). Другим науковим керівником ученої став Іванов Євгеній Сергійович, доктор медичних наук, нейрофізіолог, — розповіла нам вчена.

Однорічну цільову аспірантуру вчена закінчила в Ленінградському (нині — Санкт-Петербурзькому) державному педагогічному інституті імені А. І. Герцена (грудень 1975 – грудень 1976) (Архів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова м. Києва – Ф. Р. – 346).

У 1979 році відбувся захист кандидатської дисертації О. М. Гопіченко на тему: «Фонетические ошибки в письме умственно отсталых школьников младших классов и пути их преодоления (на материале украинского языка)». Робота була захищена успішно. Науковиця отримала диплом кандидата педагогічних наук рішенням ради Ленінградського державного педагогічного інституту імені А. І. Герцена (нині — Російський державний педагогічний університет імені А. І. Герцена) (Є. Гопіченко, 1979; Архів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова м. Києва – Ф. Р. – 346).

Олена Марківна читала курс «Логопедія» на дефектологічному та педагогічному факультетах стаціонарного та заочного відділень, проводила лабораторно-практичні та семінарські заняття з логопедії, керувала логопедичною практикою, написанням курсових, дипломних робіт студентів; працювала над розділом колективної роботи кафедри — «Практикум з логопедії»; щорічно виступала на наукових конференціях кафедр інституту КДПІ імені О. М. Горького (Архів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова м. Києва – Ф. Р. – 346).

Також проводила навчально-виховну роботу на двох факультетах — дефектологічному та педагогічному, викладала такі дисципліни: «Логопедія з історією логопедії», «Спецсемінар з логопедії», «Основи логопедії», «Основи загальної та спеціальної дошкільної педагогіки», «Основи дефектології та логопедії»; разом з Є. Ф. Соботович підготувала навчальну програму з курсу «Логопедія з практикумом» (Архів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова м. Києва – Ф. Р. – 346).

Учена користувалася заслуженим авторитетом у студентів та викладачів. «Гопіченко О. М. активно бере участь в суспільному житті факультету та інституту. Протягом багатьох років сумлінно виконує обов'язки секретаря кафедри, секретаря Ради факультету, куратора академічних груп. Політично грамотна, працююча, дисциплінована й чуйна, користується глибокою повагою всіх співробітників факультету (Архів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова м. Києва – Ф. Р. – 346).

На дефектологічному факультеті працював логопедичний кабінет, у якому О. М. Гопіченко та інші викладачі проводили практичну роботу з дітьми з різними порушеннями мовлення, безкоштовно надавали допомогу своїм маленьким відвідувачам та їхнім батькам. У цьому логопедичному кабінеті і студенти під керівництвом викладачів кафедри обстежували дітей та здійснювали корекційну роботу (Архів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова м. Києва – Ф. Р. – 346).

З 1979 року Олена Марківна працювала старшим викладачем, у 1983 році була обрана на посаду доцента кафедри сурдопедагогіки та логопедії вже Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. У 1985 році О. М. Гопіченко присвоїли вчене звання доцента кафедри логопедії та сурдопедагогіки (Архів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова м. Києва – Ф. Р. – 346).

Ученою була підготовлена навчальна програма неперервної логопедичної практики в

дошкільних установах для дітей з порушеннями мовлення. Вона брала участь у розробці навчальних планів та проведенні курсів підвищення кваліфікації дефектологів, вчителів початкових класів та логопедів допоміжних шкіл, шкіл для дітей із ЗПР, з ТПМ, для дітей із порушенням опорно-рухового апарату; читала на курсах підвищення кваліфікації для заступників директорів будинків-інтернатів для дітей-імбецилів. різних установ та читала на них лекції з актуальних проблем теорії та практики логопедії (Архів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова м. Києва – Ф. Р. – 346).

Обсяг щорічного педагогічного навантаження вченої сягав 830-865 годин, з них лекційних було 120-170 годин, лабораторно-практичних занять — до 300 годин (Архів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова м. Києва – Ф. Р. – 346).

Упродовж усієї педагогічної діяльності в стінах педагогічного університету Олена Марківна щорічно була куратором академічних груп, брала участь у виховній роботі і в студентському гуртожитку, вела роботу з поширення логопедичних знань; займалася просвітництвом, неодноразово читала «Логопедію» на курсах підвищення кваліфікації практичних працівників м. Києва, Київської області та України; проводила консультативну роботу з логопедами різних типів установ та батьками дітей з порушенням мовлення (Архів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова м. Києва – Ф. Р. – 346).

Значний внесок Олена Марківна зробила і в просвітницьку роботу: їздила по Україні (міста Житомир, Вінниця, Чернігів, Черкаси, Миколаїв, Львів), де відвідала багато дитячих садків, шкіл; була у відрядженнях і в районних відділах народної освіти, завдяки запрошенню Інституту удосконалення вчителів; читала лекції на курсах підвищення кваліфікації в різних куточках України, — згадує вчена.

Багато уваги приділяла рецензуванню наукових робіт: у 1992 році написала відгуки на програму курсу «Основи дефектології» Кременецького педагогічного коледжу; на навчально-методичний посібник одеських авторів «Корекція заїкання у дошкільників шостого року життя»; на нормативно-правове положення про логопеда системи охорони здоров'я; на багато авторефератів, підручників та посібників не лише колег з міста Києва, а й усієї України (Архів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова м. Києва – Ф. Р. – 346).

Коло наукових інтересів О. М. Гопіченко та тематика наукових досліджень торкалася методик підготовки спеціалістів логопедів; практичної підготовки майбутніх фахівців, проблем порушення мовлення, а саме була присвячена фонетичним помилкам на письмі в дітей з порушенням інтелекту, які навчалися українською мовою. Зокрема Оленою Марківною разом із керівником дисертаційної роботи було досліджено характер помилок в письмових роботах учнів з порушенням інтелекту, досліджено механізми найтипівіших помилок на письмі, апробовано нові педагогічні засоби й методики оптимізації корекційної роботи при порушеннях письма, що враховують структуру порушення дітей з розумовою недостатністю (О. Гопіченко, Е. Соботович, 1973; Е. Гопіченко, 1979; Н. Чередніченко, І. Клименко, Л. Тенцер, 2016).

О. М. Гопіченко разом із Є. Ф. Соботович зробили значний внесок у вивченні питання дисграфії. Зокрема в наукових публікаціях висвітлювались механізми порушень письма як результат розладу операцій породження письмового мовленнєвого висловлювання: внутрішнього програмування зв'язного тексту, внутрішнього програмування окремого речення, граматичного структурування, операції вибору фонем, фонематичного аналізу слів та ін. (Логопедия, под. ред Л. Волковой, С. Шаховской, 1998).

Важливою й досі для логопедії є класифікація помилок, яка була представлена О. М. Гопіченко та Є. Ф. Соботович. Вона досі найбільш обґрунтована та базується на визначенні принципу письма: враховує причини та механізми допущених помилок. Було виділено фонетичні; графічні та оптико-просторові; морфологічні (лексико-граматичні) помилки (Н. Чередніченко та ін., 2016).

Крім того слід зазначити, що сьогодні корекційні педагоги, нейропсихологи та нейрофізіологи активно говорять про взаємозв'язок письма з психічною сферою дитини, а дисертаційне дослідження Олени Марківни вже тоді піднімало цю проблему: «...як показало наше дослідження, подібні порушення в здійсненні операцій, складових актів письма, поєднувалися з певними особливостями нервово-психічної сфери учнів: низька працездатність, підвищене відволікання, слабка слухова й зорова пам'ять, погане переключення тощо. Ці особливості були не настільки виражені в учнів контрольної групи. З урахуванням всього вищесказаного було розроблено зміст корекційного навчання. При цьому увагу

було зосереджено на розвитку саме тих функцій, недостатність яких була виявлена у дітей в процесі констатувального експерименту» (Е. Гопіченко, 1979).

Вважаємо за потрібне особливо підкреслити те, що вже в 1979 році вчена говорила про дуже важливі речі, які сьогодні набувають подальшого вивчення та про них говорять на міждисциплінарному рівні: фонетичні помилки на письмі у дітей з порушенням інтелекту без порушень аналізаторної діяльності викликані порушеннями структури основних операцій, що лежать в основі письма: недостатньою сформованістю слухового контролю мовлення в процесі формування звукового складу слова, як на рівні дії, що здійснюється в зовнішньому, так і внутрішньому плані; неповноцінністю зорового і рукоухового контролю в процесі запису слів і речення. Ці зміни в структурі основних операцій письма *мають єдину основу і пов'язані з особливостями організації психічної діяльності дитини в процесі письма*: труднощами координації всіх завдань та операцій, які стоять перед учнем який пише, осмислення матеріалу, що підлягає запису, утримання в пам'яті його змісту й послідовності, звуковий аналіз та синтез, своєчасне застосування в кожному конкретному випадку того чи іншого правила, підпорядкування колективного ритму роботи, здійснення розумового дії самоконтролю через нерівномірний розподіл уваги між ними, неможливістю їх синхронного виконання і переключення з однієї операції на іншу (О. Гопіченко, Є. Соботович, 1973).

36 років Олена Марківна присвятила роботі в університеті. Із-під її крила вийшла велика кількість талановитих студентів. Вчена викладала основні курси логопедичного циклу дисциплін на дефектологічному та педагогічному факультетах; довгі роки очолювала студентський науковий гурток з логопедії; в інституті працювала в логопедичному кабінеті як практик, де показувала й прикладну роботу логопеда студентам; проводила роботу з підвищення кваліфікації логопедів, — згадує вчена.

31 грудня 1999 року Олена Марківна Гопіченко вирішила піти на заслужений відпочинок.

За період активної науково-педагогічної діяльності вчена опублікувала понад 30 наукових праць. Серед них вагоме значення має: «Вади письма в учнів молодших класів допоміжної школи» (О. Гопіченко, 1973), «Диференціація голосних та приголосних звуків на логопедичних заняттях із дітьми» (О. Гопіченко, 1999), «Природа фонетичних помилок у письмових роботах розумово відсталих учнів» у співавторстві із Є. Ф. Соботович (О. Гопіченко, Є. Соботович, 1973).

Вивчення життєвого шляху та науково-педагогічної спадщини педагога дало нам підстави виділити та охарактеризувати п'ять **періодів життєвого та науково-педагогічного шляху вченої**:

I період — дитячі роки та навчання в школі (1940-1956 рр.).

II період — юність та здобуття вищої освіти (1957-1962 рр.).

III період — робота вчителем початкових класів у спеціальній школі № 80 та вчителем початкових класів спеціальної школи-інтернату № 9 для туговухих дітей (1962-1964 рр.).

IV період — робота викладачем КДПІ ім. О. М. Горького та робота логопедом у дитячій поліклініці (1965-1999 рр.).

V період — період заслуженого відпочинку (2000 р. — по сьогодні).

Висновки, перспективи подальших пошуків з напрямку дослідження. Вивчення життєвого шляху та науково-педагогічної спадщини логопеда, педагога, доцента кафедри логопедії дефектологічного факультету НПУ імені Драгоманова дозволив нам окреслити основні аспекти становлення О. М. Гопіченко як знаного практика, педагога й науковця другої половини ХХ століття.

Список використаних джерел:

1. **Гопіченко О. М., Соботович, Е. Ф.** Природа фонетичних помилок у письмових роботах розумово відсталих учнів. *Питання дефектології*. 1973. Вип. 8. Київ : Радянська школа. С. 109-115.
2. **Гопіченко Е. М.** Фонетические ошибки в письме умственно отсталых школьников младших классов и пути их преодоления/ на материале украинского языка: автореф. дис. на соискание ученой степени к-та педагогических наук: 13.00.03. Ленинград : ГДПИ имени А.И. Герцена, 1979. 22 с.
3. **Гопіченко О. М.** Вади письма в учнів молодших класів допоміжної школи. *Питання дефектології*. Київ, 1973. Вип. 8. С. 80-84.
4. **Гопіченко, О. М.** Диференціація голосних та приголосних звуків на логопедичних заняттях з дітьми. *Методичні розробки питань навчання, виховання і корекційної роботи спеціальних школах*. Ч. 1 «Стан письма в учнів молодших класів допоміжної школи». Київ : Радянська школа, 1999. С. 52-53.
5. **Київський архів** Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Ф. Р. 346. Оп. 5. Арк. 84.
6. **Линдіна, Є. Ю.** Становлення Є. Соботович як видатного педагога та науковця. *Молодий вчений*. 2018. № 1(1). С. 339-343.
7. **Логопедия.** Учебник для студентов

дефектологов факультетов педагогических высших учебных заведений / под ред. Л. С. Волковой, С. Н. Шаховской. Москва : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. 680 с. 8. **Чередніченко Н. В., Клименко І. В., Тенцер, Л. В.** Порушення письма у молодших школярів: діагностика та корекція: навчально-методичний посібник. Київ : ДІА, 2016. 248 с.

References:

1. **Hopichenko, O. M. & Sobotovych, E. F.** Pryroda fonetychnykh pomylok u pismovykh robotakh rozumovo vidstalykh uchniv. [The nature of phonetic errors in the written work of mentally retarded students]. *Pytannia defektologii*. Vypusk 8. Kyiv : Radianska shkola. S. 109-115. [in Ukrainian].
2. **Gopichenko, E. M.** Avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchenoy stepeni kandidata pedagogicheskikh nauk. Foneticheskie oshibki v pisme umstvenno otstalykh shkolnikov mladshih klassov i puti ih preodoleniya /na materiale ukrainskogo yazyika [Abstract of the dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences. Phonetic errors in the writing of mentally retarded primary schoolchildren and ways to overcome them / on the material of the Ukrainian language]. Leningrad : GDPI imeni A.I. Gertsena. 22s. . [in Russian].
3. **Hopichenko, O. M.** Vady pysma v uchniv molodshykh klasiv dopomizhnoi shkoly [Destruction of letters in the schools of the younger classes of the pre-secondary school]. *Pytannia defektologii*. №8. S. 80-84. [in Ukrainian].
4. Hopichenko, O. M. Dyferentsiatsiia holosnykh ta pryholosnykh zvukiv na lohopedychnykh zaniattiakh z ditmy [Differentiation of voices and voices on speech therapy classes for children]. *Metodychni rozrobky pytan navchannia, vykhovannia i korektsiinoi roboty spetsialnykh shkolakh. Ch. 1 «Stan pysma v uchniv molodshykh klasiv dopomizhnoi shkoly»*. Kyiv : Radianska shkola. S 52-53. [in Ukrainian].
5. **Kyivskiy arkhiv** Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova [Kyiv Archives of the National Pedagogical Dragomanov University] F. R. 346. Op. 5. Ark. 84. [in Ukrainian].
6. **Lyndina, Ye. Yu.** Stanovlennia Yevgenii Sobotovych yak vydatnoho pedahoha ta naukovtsia [Formation of Evgeniya Sobotovich as a prominent teacher and science]. *Molodyi vchenyi*. 2018. № 1(1). S. 339-343. [in Ukrainian].
7. **Logopediya.** Uchebnik dlya studentov defektol. fak. ped. vuzov / pod red. L. S. Volkovoy, S. N. Shahovskoy [Textbook for students of defectologists of faculties of pedagogical higher educational institutions / ed. L. S. Volkova, S. N. Shakhovskaya]. Moskva : Gumanit. izd. tsentr VLADOS, 1998. 680 s. [in Russian].
8. **Cherednichenko, N. V. & Klymenko, I. V. & Tentser, L. V.** Porushennia pysma u molodshykh shkoliariv: diahnostyka ta korektsiia [Destruction of writing among young schoolchildren: diagnosis and correction]. Navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv : DIA, 2016. 248s. [in Ukrainian].

Александр Козинец, Анастасия Корытина. История украинской логопедии в персоналиях: Елена Марковна Гопиченко

В статье осуществлен анализ жизненного пути и научно-педагогического наследия логопеда, доцента кафедры логопедии Национального педагогического университета имени Михаила Драгоманова Елены Марковны Гопиченко. Анализ позволил описать путь ее становления как опытного и трудолюбивого ученого. В статье выделены и охарактеризованы периоды жизненного и научно-педагогического пути ученой. Также определен круг научных интересов известной ученой и осуществлен краткий обзор ее основных научных трудов. Тематика её научных исследований касалась методик подготовки специалистов логопедов, практической подготовки будущих специалистов, проблем нарушения речи (посвящена фонетическим ошибкам на письме у детей с нарушением интеллекта, которые учились на украинском языке). Е. М. Гопиченко также внесла значительный вклад в изучении вопроса дисграфии. Важной до сих пор для логопедии является классификация ошибок, которая была представлена ученой в соавторстве с Е. Ф. Собонович. Классификация до сих пор наиболее обоснованная и базируется на определении ведущих принципах овладения письмом. Ценным является видение и понимание ученой того, что процесс письма тесно связан с особенностями нервно-психической сферы учащихся.

Во время подготовки материала по научного наследия и жизненного пути известных ученых украинской коррекционной педагогики были освещены и ведущие направления развития отечественной дефектологии середины XX века.

Ключевые слова: история украинской логопедии, персоналии, украинские ученые-дефектологи, дети с нарушением речи, дефектология, жизненный путь, периодизация, научно-педагогическая деятельность.

Oleksandr V. Kozynets, Anastasia S. Korytina. History of ukrainian speech therapy in personalities: Olena Markivna Hopichenko

The article analyzes the life and scientific and pedagogical heritage of speech therapist, associate professor of speech therapy of the National Pedagogical University named after Mikhail Drahomanov Elena Markovna Gopichenko. The analysis made it possible to describe the path of her formation as an experienced and hard-working scientist. The article highlights and characterizes the periods of life and scientific and pedagogical path of the scientist: childhood and schooling (1940-1956); youth and higher education (1957-1962); work as a primary school teacher in a

special school № 80 and a primary school teacher in a special boarding school № 9 for deaf children (1962-1964), work as a teacher at KDPI. O. Gorky and work as a speech therapist in a children's clinic (1965-1999), a period of well-deserved rest (2000 - present). The range of scientific interests of the well-known scientist is also outlined and a brief review of her main scientific works is made. The subject of the scientist's research concerned the methods of training speech therapists, practical training of future specialists, problems of speech disorders (devoted to phonetic errors in writing in children with intellectual disabilities who studied in Ukrainian). Olena Hopichenko also made a significant contribution to the study of dysgraphia. The classification of errors, which she co-authored with Yevheniya Sobotovych, is still important for speech therapy. The classification is still the most reasonable and is based on the definition of the guiding principles of writing. It is valuable for the scientist to see and understand that the writing process is closely connected with the peculiarities of the neuropsychological sphere of students. The scientist also developed the content of correctional training, attention in the development of the content of training is focused on the development of those functions, the insufficiency of which was found in children during the experiment.

During the preparation of the material on the scientific heritage and way of life of well-known scientists of Ukrainian correctional pedagogy, the leading directions of development of domestic defectology of the middle of the XX century were covered.

Key words: history of Ukrainian speech therapy, personalities, Ukrainian scientists-defectologists, children with speech disorders, defectology, way of life, periodization, scientific and pedagogical activity.

DOI 10.31392/NPU-nc.series19.2020.40.08

УДК 316.6.-053.6:316.7

О.П. Круглик

o.kruhlyk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-9632-6579>

В.О. Погребняк

153_vika@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-7188-3152>

ВИВЧЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ВПЛИВУ НА ВСТАНОВЛЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ ПІДЛІТКІВ

У даній статті розглядається проблема встановлення міжособистісних стосунків у підлітків з порушеннями слуху під соціокультурним впливом малої групи. Оскільки саме в підлітковому віці виникає найбільша потреба у самовираженні, визначенні соціальних ролей, формується вміння висловлювати свої думки та відстоювати власний світогляд.

Авторами розкриваються особливості проявів міжособистісних стосунків в шкільній групі п'ятикласників, надаються результати соціометричного обстеження учнів.

В статті акцентується увага на протиріччях підліткового віку, на визначній ролі вчителя та батьків у формуванні міжособистісних стосунків учнів класу та згуртованості шкільної групи.

Ключові слова: міжособистісні стосунки, мала група, соціокультурний вплив, згуртованість групи.

Постановка проблеми. Соціальний розвиток дітей з порушеннями слуху на сучасному етапі перебуває в певній залежності від соціокультурних впливів і реалізується за допомогою мікросоціуму, в якому перебуває дитина. Соціальне становлення особистості формується в призмі міжособистісних стосунків у малій групі, її діяльності, взаємодії та комунікації. В такому безперервному процесі дитина з порушеннями слуху не лише набуває соціальний досвід, а й формується її власна соціальна позиція, статус та вміння взаємодіяти з іншими людьми.

Діти з порушеннями слуху, як частина соціальної громади потребують самоактуалізації та самовдосконалення в системі сучасних умов міжособистісних взаємин та соціальної діяльності, що відповідають критеріям моральних, культурних та соціальних цінностей громади.

У зв'язку з цим, головним та першочерговим завданням сьогодення є формування життєвої позиції учня з порушеннями слуху, як повноцінного члена соціального середовища. Саме соціокультурні